

kilograma po stanovniku – kod nas samo 1,5 kilograma; U Jugoslaviji svaki stanovnik godišnje pojede u prosjeku samo 1,2 kilograma ribe; uloženo je samo oko 3,5 milijarde dinara; dobivamo . . . 650 milijuna lira, odnosno 1,3 milijarde dinara; Prihodi porasli na 11,6 milijardi dolara; Evropu . . . posjetilo je 84,400.000 stranih turista, odnosno 74,2 posto turista koji su prošle godine krenuli u inozemstvo. Primanja od turizma u Evropi iznosila su 7 milijardi i 300 milijuna dolara, ili 64,4 posto svjetskih prihoda od turizma.¹

Osobito su česti takvi brojevi u izvještajima o rezultatima sportskih natjecanja (atletika, skijanje, streljaštvo, šah i dr.). Uvođenjem novih dinara umnogostručena je i onako obilna frekvencija takvih brojeva (1547 starih ili 15,47 novih dinara).

Kako se iz izloženoga vidi, a o tome se svatko može lako uvjeriti, čestota decimalnih brojeva u suvremenom životu vrlo je velika. Oko zarezova koji dijeli decimalne brojeve na cijele brojeve i decimale nema problema dok su takvi brojevi samo napisani. Problem se javlja (u Zagrebu tek u najnovije vrijeme, nekako poslije stupanja na snagu novog pravopisa) onda kad se ti brojevi moraju izgovoriti. U vijestima, izvještajima, komentarima, donoseći rezultate privrednih kretanja i sportskih takmičenja, izvješćujući o jačini vjetera i o visini snijega, o dimenzijama stanova i brzini leoparda, spikeri, osobito oni iz naših televizijskih studija, najčešće čitaju znak decimalnog broja, pa govore: »sedamdeset i dva zarez petnaest bodova, trinaest zarez sedam sekundi« ili – nešto rjeđe – »dvadeset i pet koma šest posto«.

Ne mora čovjek biti osobiti znalac našega književnog jezika da bi osjetio svu neprirrodnost takvih izričaja, kojima nema oslonca ni u jednom našem narodnom govoru, nego su ušle preko engleskog, francuskog i njemačkog (koma), odnosno iz ruskog jezika (za-

¹ Nekad se u takvim brojevima upotrebljavala i tačka, u gornjoj liniji retka, a danas se ustalilo pisanje zarezova. Tačka se upotrebljava još, uglavnom, samo za oznaku sati: »oko 15,30 sati, sprovod u 12,30«, ali i: »sinoć oko 18,30 sati« (ibid.).

peta, koja je dogovorom pisaca Pravopisa zamijenjena terminom zarez, kao rebalans tački). Kakav bi to bio naš jezik kad bismo tu praksu prenijeli i na druge pravopisne znakove, pa onda i na interpunkciju?! Zar je manje ružno i smiješno: *dvadeset i dva zarez četiri* nego *radio crtica stanica, Smrt Smail crtica age, Đura Jakšić zagrada tisuću osam stotina trideset i druge crta tisuću osam stotina sedamdeset i osme zagrada*.

Ostanimo, dakle, pri onomu što nas profesori matematike dobro uče: » $3 + \frac{2}{10}$ piše se 3,2, a govori se tri cijela i dvije desetine ili, skraćeno, tri cijela, dva; broj 1,5 govori se jedno cijelo, pet (desetina) ili, bolje, jedan i po(1)«. U Pravopisu pod natuknicom *cijelo* piše: »*ijek*, imenica s prid. deklinacijom u matematici: jedno cijelo, dva cijela, deset cijelih . . .«, a ta se imenica upotrebljava, kad zatreba, i u narodnim govorima i u jeziku onih koji njeguju svoj književni izraz. I u drugim slavenskim jezicima obična je riječ istoga korijena u izgovoru decimalnih brojeva (npr. u ruskom, poljskom i u slovačkom jeziku).

Izbjegavajmo gdje god možemo sve što nam kvari ljepotu našeg jezika, ono što narušava njegov sustav! Ne potejenjimo njegovu sposobnost da svojim sredstvima izrazi fraze i idiome drugih jezika!

Antun Šojat

POVODOM GRAMATIČNIH ANALIZA PESME »PUTNIK NA URANKU«

U »Jeziku«, IX, str. 94, prof. Nikola Rončević osvrnuo se je na članak prof. Srećna Živkovića, objavljen u »Jeziku«, IX, str. 11-17, pod naslovom »Gramatička analiza na književnim djelima«.

1. Smatram da je prof. Živković učinio vrlo poželjan zahvat time što se odlučio da čitaocima ovog lista pruži rečeničnu analizu književnih tekstova, teških za ovu radobu. Kao što znamo iz iskustva, gramatična analiza može katkad da bude problem i za nastavnike materinjeg jezika, a nekmoli za učenike. Uzev uopšte, vršeći ovakvu analizu, zalazimo, hteli ili ne hteli, u sažeta, u »gusta me-

sta« jezika poezije i književnosti uopšte kao izražajnog sredstva te prisne i popularne umetnosti.

Sudeći po sebi, mislim da su ovakve analize dobrodošle nastavnicima hrvatskosrpskog jezika. I ne samo njima. Kao što znamo, uredništvo ovog lista nastoji da i učenici naših škola budu čitaoci »Jezika«. Iz toga onda ističe potreba da »Jezik« češće pruža analize slične Živkovićevoj.

S. Živković je uzeo za gramatičnu analizu tekstove od osam naših istaknutih književnika. Tu su: Branko Radičević, August Šenoa, Branko Ćopić, Drago Gervais, Bora Stanković, Vjenceslav Novak, Janko Veselinović i Vladimir Nazor, a od stranih pisaca zastupljen je Irving Shaw.

Prof. N. Rončević je u svojem osvrtu istakao svrhu Živkovićeve radnje i odao mu priznanje. Rončević je izjavio da se slaže s analizom uzetih tekstova svih književnika osim s analizom jednog teksta (primera). To su tri strofe pesme Branka Radičevića »Putnik na uranku«. Evo tih stihova:

Oj sunašce što razgoniš
puste noći silne tame,
oj ti nebo štono roniš
rosne svoje suze na me.

Oj ti goro štono gajiš
mile pesme, mile ptice,
oj livado što se sjajiš
puna rose i travice. –

Dolo, stado, janjci dragi,
frulo, cveće mirisavo,
mili vetre, vetre blagi.
oj izvore – zdravo, zdravo!

Rončević najpre citira Živkovićeve određivanja: »Spomenutim prirodnim pojavama, označenim imenicama, obraća se pjesnik, upravlja im svoj pozdrav – zato su to subjekti; sam pozdrav, upućen skupno svima njima, to je predikat (zdravo, zdravo). Cijela pjesma je jedna rečenica sa mnogo subjekata i jednim (udvostručenim) predikatom.«

Navodim Rončevićev sud o ovakvim određivanjima: »Istina je što Živković ovdje kaže

da je cijela ta 'pjesma', tj. navedene tri strofe, jedna jedina rečenica, i da je ono 'zdravo, zdravo!' na kraju te rečenice predikat njezin. Ali ja se ne mogu s njime složiti kad kaže da su ono drugo, tj. imenice kojima su označene prirodne pojave kojima se pjesnik obraća, subjekti. Mislim da se tu prof. Živković malo prebacio. Koliko ja mogu razabrati, imenice kojima su pomenute prirodne pojave, baš zato što se tim pojavama pjesnik (odnosno putnik u pjesmi) obraća, što ih pozdravlja, ne mogu biti drugo nego objekti. Na njih upravo prelazi radnja te rečenice, tj. radnja pozdravljanja (zdravo, zdravo!). A gdje je onda subjekt? Mislim da to sad nije teško pogoditi: Subjekt je sam pjesnik (odnosno putnik, neizrečeno ja u pjesmi), jer on je upravo taj koji vrši radnju pozdravljanja.«

2. Kao Živković i Rončević, uzimam i ja – apstrahujući one četiri atributne (ja bih rekao odnosne) rečenice u prvim dvema strofama – sve tri strofe kao jednu rečenicu. Tu smo dakle nas trojica na istom terenu.

Pre no što izložim šta mislim o određivanju subjekta i predikata u tako uzetoj rečenici, valja mi zaći u neka opšta razmatranja, koja će, verujem, potkrepiti moje potonje nalaze, a čitaocu olakšati da pouzdanije dođe do konačnog vlastitog suda o celoj ovoj stvari. Treća dobit bit će da će ovaj traktat zauzeti manje mesta u inače oskudnom prostoru »Jezika«.

Da bismo gramatično analizovali izvestan tekst kako valja, moramo pre svega ustanoviti da li njime nešto biva sa opštvano na ovaj ili onaj način, ili je tekst izražajnog karaktera. Za pravilnu gramatičnu analizu književnih tekstova vrlo je važno da nastavnik bude načisto s tim u koju od pomenutih dveju kategorija oni idu. Mislim da sad svak može lako odrediti kategoriju navedenih stihova Brankove pesme.

»Pozdrav« u pesmi »Putnik na uranku« nije izražajna umotvorina zato što je stihovan (ima, razume se, stihova koji sa opštavanju), nego zato što su ti stihovi emotivne prirode (zapravo sušta emocija). S. Živković osobito lepo kaže: »U 'opojnosti života' pjesnik se obraća pojavama i pred-

metima prirode, doziva ih, evocira, *zanesen* (isticanje moje) njihovom lepotom.« Malo je, premalo je reći da je »Putnik na uranku« – »pozdrav«. Ono »zdravo, zdravo!« klicanje je apostrofiranim tvarima, kao da su živa bića. Retke su apostrofe takve snage kao što su Brankove. A njima zapravo daje izražajnu snagu završno »zdravo, zdravo!«, pa te tri strofe opravdano nazivamo pozdravom.

Pozdrav »zdravo« vrlo je čest u svakodnevnom životu. Svaki takav pozdrav svrstavam u izražajnu kategoriju. Pozdrav je jedna od društvenih konvencija. Sretnemo li rodaka koji nam je drag ili dobrog prijatelja, kažemo mu »zdravo«, pri čemu doživljujemo zadovoljstvo zbog susreta, tj. osećanje koje je, razume se, emotivne prirode. Ako je lice, oslovljeno pozdravom »zdravo« nama manje poznato ili je drug na poslu, to osećanje je slabije i trenutno. Ovamo idu i pozdravi kao što je »Zdravo, drugovi«, i onaj pozdrav iz narodne pesme »Zdravo da si, neznana deližo«. Čak i »zdravo«, bez naznake kome je upućeno, razumeva se iz situacije, tj. osoba kojoj kažemo »zdravo« prisutna je.

Neće biti na odmet da ovom prilikom pomenemo i neke vrste rečenica koje su po formi i sadržini naporedne s pozdravom »zdravo«. Ovamo ide kletva. Na primer, »O sestro, prokleta bila!« i dr., kao izraz jake emocije. – Izražajnoj kategoriji treba pribrojiti i izricaj »zbogom«, koji izgovaramo pri opraštanju, tj. rastanku, npr., »Zbogom, majko!«, »Oj zemljo draga, zauvek zbogom!« i slično.

3. Znamo da i jedna jedina reč može iskazati određen smisao i postati rečenica (Vatra!, Poplava!, Grad! i dr.). Svi navedeni pozdravi utoliko pre čine rečenice: »Oj sunašće... o j izvore – zdravo, zdravo!«, »Zdravo, rođače«, »Zdravo, drugovi«, »Zdravo da si, neznana deližo«. – Kako je rečeno, sve ove rečenice idu u izražajnu kategoriju.

4. Predikat kao najvažniji deo rečenice zahteva osobitu pažnju, a pogotovo u izražajnim književnim tekstovima jer je on tu zapravo duša rečenice. U rečenicama navedenim u ovom radu – koje sve idu u kategoriju izražavanja – nije lako odrediti predikat. S. Živković je pravilno odredio predikat

u rečenici koja sadrži »pozdrav« pesme »Putnik na uranku«. To je »zdravo, zdravo«. N. Rončević se složio s tim, a i ja se u tome bez kolebanja slažem s njima. I u rečenicama koje sam navodio, npr., Zdravo, drugovi, Zdravo da si, neznana deližo, i drugim sličnim predikat je svagda ono »zdravo«. U kletvi: O sestro, prokleta bila! predikat je – prokleta bila. U opraštanju: Zbogom, majko, predikat je – zbogom. U izražajnim rečenicama ovi izričaji su predikati po neminovnosti; jedino oni daju određen smisao: sačinjavaju rečenicu.

Neslaganje između S. Živkovića, N. Rončevića i mene u određivanju subjekta je potpuno. Ovde moram citirati ponešto što je već bilo citirano. Živković određuje subjekt sledećim iskazom: »Spomenutim prirodnim pojavama, označenim imenicama, obraća se pjesnik, upravlja im svoj pozdrav, – zato su to subjekti...«. Rončevićeva odredba glasi: »Subjekt je sam pjesnik (odnosno putnik, neizrečeno ja u pjesmi), jer on je upravo taj koji vrši radnju pozdravljanja.« Moje mišljenje o subjektu: nema subjekta (subjekata) u pozdravu pesme Branka Radičevića »Putnik na uranku«. Uopšte nema, dakle, nema ni gramatičnog subjekta, ni logičnog, – ni skrivenog, – ni izostavljenog subjekta. Isto to važi za sve navedene primere rečenica u kojima ima »zbogom«.

Čitalac će se u prvi mah zapitati: koja li je sad odredba tačna. Ja, prirodno, mislim da je moja konstatacija tačna. (Ovde bi čitalac mogao još jednom razmotriti tri strofe »Pozdrava«, pa nakon toga čitati dalje.)

Po mojem mišljenju, Živkovića i Rončevićeva greška nastale su zbog toga što su oni opisivali, i njihovi opisi su ih zaveli. Umesto toga valjalo je određivati. Stoga treba oštro razgraničavati pojmove opis i određivanje. Verujem da će se oni nakon provere složiti sa mnom o sledećem: Kad pri analizi ovih stihova nastavnik kaže, npr., Putnik pozdravlja prirodne pojave (i Rončević – u suštini kaže isto to), onda je time dan samo siže ili ako hoćete, rezime »pozdrava«. Takav rezime može da povuče nastavnika na krivi put.

Ovim bih mogao završiti ovaj svoj osvrt, pa čekati kritiku na nj. Ipak dodat ću nekoliko kratkih, nepovezanih pitanja.

1. Ima li kakve radnje u rečenici »Zdravo, drugovi«?
2. Ako u toj rečenici nema nikakve radnje, može li izričaj »drugovi« biti 1. objekt u toj rečenici? 2. subjekt?
3. Ima li u »pozdravu« pesme »Putnik na uranku« kakvog glagola koji bi značio kakvu radnju kojoj treba u rečenici tražiti 1. vršioce (subjekte)? 2. objekte?
4. Mogu li objekti prirode kad su u vokativu (Oj sunašće, oj izvore) biti rečenični objekti u kojoj čak i nema nijednog glagola?

Pavle Ž. Radivojević

JOŠ JEDNOM O KNJIZI »KNJIŽEVNI JEZIK U TEORIJI I PRAKSI«

U prvom broju 12. godišta »Jezika« (str. 27–30) prikazao sam pod naslovom »Svako me potrebna knjiga« tek izašlu Jonkeovu knjigu. Nisam tada mogao ni slutiti da će ta knjiga stručno jezičnog sadržaja pobuditi toliki interes najšire kulturne javnosti i u brzo biti razgrabljena. Kako se međutim upravo to dogodilo, potvrđena je time i njena izuzetna aktualnost i moja ocjena o njoj. Tada sam, naime, napisao: »Knjiga se pojavila u pravo vrijeme: kao pouzdan vodič u pitanjima jezika za najširi krug čitalaca, od najnižega do najvišega stupnja pismenosti i upućenosti u jezična pitanja. Najznatnija joj je ipak prednost što se u njoj otvoreno, bez predrađuda, znalacki i odgovorno tumače i zauzimaju jasni stavovi o specifičnim pitanjima našega književnog jezika, kao što je pitanje o njegovu jedinstvu i o posebnostima, pravima i uvjetovanosti njegovih varijanata: hrvatske i srpske, zapadne i istočne.« Te dvije činjenice o knjizi: da je ona *pouzdan vodič* u pitanjima jezika i da se u njoj zauzimaju *jasni stavovi* o našem književnom jeziku bile su ona magična snaga koja joj je privukla i takve čitaoce koji inače ne posežu često ili redovito za knjigama usko

jezičnog sadržaja. Time se ujedno potvrđuje da je prof. Lj. Jonke pravovremeno osjetio potrebu za jednom takvom knjigom i da je dobro pogodio što treba da ona obuhvati i kako treba da se izloži obuhvaćena građa. Kako je, dakle, prvo izdanje knjige ubrzo nestalo s tržišta, nije nimalo čudno, ali je za naše prilike i te kako simptomatično, da se već potkraj 1965. godine pojavilo i drugo njeno izdanje, opet u nakladi izdavačkoga poduzeća »Znanje« iz Zagreba.

Drugo je izdanje prošireno mnogim novim prilozima o važnim jezičnim pitanjima, gradivo je i nešto drukčije raspoređeno. Sada je dio pod općim naslovom »Književni jezik 19. stoljeća« ispred dijela pod općim naslovom »Književni jezik danas«, dakle obrnuto nego u prvom izdanju, tj. uspostavljen je kronološki red. Sa 57 novih pojedinačnih priloga na 178 strana knjiga je od 291 strane, koliko je imalo prvo izdanje, narasla u drugom izdanju na 469 strana. Dopunivši prvi dio dvjema novim raspravama o A. V. Tkalčeviću i dvjema raspravama o veoma zaslužnom leksikografu zagrebačke škole B. Šuleku, poznatom i po velikom doprinosu u stvaranju naših stručnih terminologija, pisac je cjelovitije prikazao ne samo jezično previranje nego i stvarne rezultate jezičnih nastojanja u 19. stoljeću koja su u uskoj vezi i bitno uvjetovala bujni razvitak našega književnog jezika u 20. stoljeću. Time se potvrđuje veoma snažan kontinuitet jezika 19. i 20. stoljeća. Odatle je logičan Jonkeov zaključak da »nije moguće steći pouzdano poznavanje današnjeg književnog jezika bez nekih osnova koje potječu iz 19. stoljeća« (iz Predgovora). Moramo se složiti s D. Brozovićem (Telegram, VII, 301, 4. II 1966) da je »to ... naučno polje, na žalost, bilo u jednom smislu gotovo potpuno nepoznato, a u drugom je bilo potpuno krivo prikazano, zapostavljeno, potejenjivano i u našoj i u stranoj znanosti. Zato taj dio knjige ostaje u širem naučnom i kulturnom pogledu najvažniji cjelovit dobitak hrvatske lingvistike našega doba ...« Uz ono što je u više priloga o jezičnim prilikama u 19. stoljeću pisao Z. Vince, sada nam se to vrijeme otkriva u sasvim novom svjetlu, iako ostaje da se po-